

УДК 81'3074

СПЕЦИФІКА МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК УКРАЇНИ

Павлова О. О.

Академія внутрішніх військ МВС України, м. Харків

У роботі доведено, що мовна особистість офіцера внутрішніх військ є важливим фактором службово-бойової діяльності. Визначено специфіку еталонної моделі мовної особистості сучасного військовослужбовця внутрішніх військ, виділено основні її компоненти: когнітивний, прагматичний та лінгвістичний. Обґрунтовано сутність поняття мовної особистості військового правоохоронця та доведено вплив типу особистості на якість виконання службово-бойового завдання.

Ключові слова: мовна особистість, офіцер внутрішніх військ, еталонна модель мовної особистості, типи мовної особистості, компоненти мовної особистості.

Постановка проблеми. Положення про пріоритетну роль фактору людини у функціонуванні мови стало концептуальним ще в традиційній лінгвістиці, що на засадах функціонально-семантичного підходу до вивчення мовних явищ не тільки довела цю роль, а й обґрунтувала механізм її дії. Одним із проявів цього механізму є мовна особистість – творець мови, її носій і ініціатор розвитку. Когнітивно-прагматичний підхід до вивчення мовних явищ визначив нові аспекти дослідження мовної особистості, які акцентують увагу не стільки на факторі людини в мові, скільки на факторі мови в людині. Такий ракурс розгляду названого феномену ще не вичерпав своїх можливостей, і багато питань, що потребують вирішення, отримають його у результаті наукового пошуку в названому напрямі. Одним із них є виявлення типових характеристик реально існуючої мовної особистості суб'єктів діяльності в певній галузі та відтворення її еталонної моделі. На аналіз означеної проблеми орієнтує і тема нашої роботи. Відповідність сучасним напрямам дослідження мови, спрямованість на створення цілісних уявлень про когнітивно-прагматичні характеристики мовної особистості свідчать про актуальність обраної теми.

Огляд літератури з проблем мовної особистості засвідчив, що її професійний аспект вивчений ще недостатньо, хоча всі передумови для такого вивчення створено. У працях Ю. М. Караулова обґрунтована модель дослідження мовної особистості, що базується на чинниках, продуктом яких вона є. В. І. Карасик обґрунтував положення про роль когнітивного досвіду у формуванні мовної особистості та зумовленість її реалізації прагматичними факторами. Праці інших мовознавців висвітлили соціальні та дидактичні аспекти мовної особистості. Проте в мовознавчих працях професійний аспект мовної особистості розкривався лише принагідно і безвідносно до дискурсивних практик галузі, в царині якої реалізується мовна особистість. Цей факт і зумовив вибір теми і постановку завдання цієї роботи.

Мета роботи – визначити специфіку еталонної моделі мовної особистості сучасного військовослужбовця внутрішніх військ.

Досягнення поставленої мети потребує звернення до витоків учення про мовну особистість. Вони пов'язані з іменами В. фон Гумбольдта [2] та неогумбольдтіанців, які обґрунтували положення про залежність життя людини від рідної мови, а також про взаємозв'язок рідної мови і духовного формування людини. В основу теорії В. Гумбольдта були покладені деякі положення, на які спираємося і ми в нашій роботі, що зумовлює необхідність зупинитися на цьому питанні.

Мова слугує для перетворення світу в думки, вона є посередником у спілкуванні людей, способом вираження світосприйняття кожної людини і нації в цілому. Вона є могутнім засобом розвитку внутрішніх сил людини, стимулює силу мислення, формує почуття і світогляд. Мова відображає не світ, яким він є, а світ, яким його бачить окрема людина і етнос. Слово є відбитком не предмета чи явища, а образу, почуттів і думок, створених предметом чи явищем. Мова створює картину світу народу і здійснює регулювання поведінки його представників. Людина так розуміє навколишній світ, закони і правила соціуму, як їх подає мова.

Із плином часу ідеї В. Гумбольдта були розвинуті в науці у різних напрямках – психологічному, логічному, мовному. У нашу добу мова розглядається як невід'ємний компонент свідомості, її інструмент, посередник між людиною і картиною світу, що відтворюється засобами мови. Мова конкретної людини не існує відокремлено. Вона формується мовою інших людей, що належать до одного народу, мають спільну культуру й традиції.

Подальший розвиток викладеної теорії мав логічне продовження у концепції мовної особистості, яка розглядається як феномен, що репрезентує конкретну реалізацію взаємозв'язку мови й культури. Мовний колектив як етнос і кожний окремих індивідуум як його представник являють собою носіїв мовної свідомості – національної і індивідуальної [3, с. 8].

Осмилюючи подані положення під кутом зору новітніх наукових парадигм, передусім, когнітивної лінгвістики, прагмалінгвістики, лінгвокультурології, маємо відзначити, що мовна особистість втілює мовну свідомість водночас декількох соціальних груп: народу, певної країни, етносу, професійних груп, вікових, сімейних тощо. Із цього випливає, що мовна особистість військового має відрізнятися від мовної особистості цивільного, хоча в них є й багато спільного.

Мовна особистість – поняття комплексне. У психології воно трактується як відносно стабільна організація вподобань, мотивацій, які виникають у процесі діяльності людини із взаємодії між біологічними і соціальними мотивами, фізичним оточенням, умовами. Ю. М. Караулов зазначає, що широкий загал найчастіше трактує поняття мовної особистості як стиль життя індивіда або характерний для нього спосіб реакції на життєві проблеми. Мовна особистість формується під впливом емоційних та інтелектуальних чинників. На думку вченого, мовна особистість починається по той бік повсякденної мови, коли починають діяти інтелектуальні сили [4]. Саме особистість керує мовленнєвою ситуацією, вона може піднятися над обставинами спілкування, спрямувати в необхідний напрям розвиток дискусії.

В. І. Карасик виділяє п'ять аспектів у мовній організації людини: мовна здатність (здатність навчитися вести мовне спілкування), комунікативна потреба (спрямованість на учасників спілкування), комунікативна компетенція (уміння

здійснити спілкування), мовна свідомість (власна картина світу людини), мовна поведінка (усвідомлена і неусвідомлена система вчинків, що розкриває характер і спосіб життя людини) [3, с. 8]. У концепції В. І. Карасика мовна особистість інтерпретується як носій культурно-мовних та комунікативно-діяльнісних цінностей, знань, настанов і поведінкових реакцій [3, с. 8]. Подане визначення приймається і в нашій праці.

Мовна особистість – поняття широке, воно охоплює сукупність ознак когнітивного і прагматичного планів. З огляду на завдання нашої роботи ми окреслюємо напрям аналізу, зосередившись на компетенція, що мають бути притаманними мовній особистості.

На думку В. І. Карасика, складовими мовної особистості і чинниками її формування є такі:

- мовна компетенція (обізнаність з мовою: мовними одиницями, їх виражальними можливостями), тобто знання мови; володіння мовними уміннями й навичками);
- мовленнєва компетенція (уміння використовувати мовні засоби, адекватні меті спілкування), тобто володіння мовленнєвими уміннями й навичками;
- предметна компетенція (стосується вмінь відтворювати в свідомості картину світу – предмети, явища і взаємозв'язок між ними на основі активного володіння загальною лексиною);
- комунікативна компетенція, що в широкому розумінні передбачає уміння спілкуватися з метою обміну інформацією чи впливу.

Безумовно, всі згадані компетенції мають ввійти до еталонної моделі мовної особистості військовослужбовця внутрішніх військ, проте особливо важливою є комунікативна компетенція, що надає широкі можливості спілкування з метою впливу на окремих осіб чи натовп, який здатен забезпечити підтримання правопорядку без звернення до силових дій. Виконання соціальних функцій без використання сили вважаємо найголовнішим у службово-бойовій діяльності внутрішніх військ. Комунікативну компетенцію ми розглядаємо як когнітивний складник мовної особистості військовослужбовця внутрішніх військ.

Сучасний суб'єкт правоохоронної діяльності повинен знати структуру мовної комунікації, чинники успішної комунікації та її бар'єри, комунікативні стратегії, адекватні соціальному контексту, мовні засоби усунення конфлікту, формули мовленнєвого етикету, засоби мовного впливу, релевантні комунікативній ситуації. Високими є і вимоги до його вмінь. Представник сил охорони правопорядку повинен уміти: осмислювати дискурс у сукупності його елементів і добирати оптимальну комунікативну стратегію і тактику, прогнозувати ступінь успішності комунікації, моделювати власну мовленнєву поведінку у відповідності до комунікативної ситуації, знаходити засоби подолання комунікативних бар'єрів та нейтралізації конфліктних ситуацій. Важливим для офіцера внутрішніх військ є контроль над емоціями у будь-якій ситуації. Викладені твердження розцінюємо як прагматичний складник мовної особистості правоохоронця.

Мотиваційним складником повинно бути професійне завдання, яке суб'єкт правоохоронної діяльності має ставити на перше місце на відміну від особистого інтересу.

У науці доведено, що тип мовної особистості, а, отже, і мовна поведінка залежать від сукупності чинників, а саме:

- історичної доби, в якій людина живе;
- соціального контексту, в якому вона виховується та працює;
- віку людини;
- освіченості;
- професії;
- статі;
- загальної культури; психологічного типу [4].

Усі перелічені чинники відіграють роль і в становленні мовної особистості офіцера внутрішніх військ. І все ж, розглядаючи питання про мовну особистість військового, слід особливо виділити такі важливі чинники формування мовної особистості, як Статут, за яким здійснюється діяльність військових, та умови діяльності, які вимагають значного напруження морально-вольових якостей навіть у мирний час. Ці фактори впливають на стратегію й тактику мовної поведінки і зумовлюють реакцію на зовнішні подразники.

Слід зазначити, що кожний психологічний тип мовної особистості по-різному реагує на зовнішні подразники та мовні сигнали. Реакцію мовної особистості певного типу на різні події можна передбачити, а її мовну поведінку і вчинки скоординувати. Крім того, від типу мовної особистості залежать особливості мовного впливу на неї – вибір засобів переконання чи інформування. Оскільки поняття мовної особистості перебуває на перетині декількох наук, теоретичним підґрунтям дослідження в цьому напрямі мають бути праці психологів, культурологів, мовознавців, конфліктологів та інших суміжних наук. Узагальнимо інформацію про залежність поведінки в конфліктній ситуації від типу мовної особистості, подану в наукових джерелах, проектуючи її на дискурсивні практики військовослужбовців внутрішніх військ.

Соціальні й індивідуальні властивості особистості формують певний стійкий стиль поведінки в конфліктних ситуаціях, характерний для того чи іншого типу особистості. У науковій літературі виділяють три основних типи особистості [5].

Перший, деструктивний, – тип суб'єкта, схильного до розгортання конфлікту і посилення його, до встановлення свого панування, до підпорядкування іншої людини, його інтересів своїм, до приниження іншої сторони аж до повного його придушення і руйнування. У побуті – це егоїст, зачинщик сварок і скандалів; в установі – кляузник, пліткар; у натовпі – ініціатор безладу і руйнівних дій. Схарактеризований тип мовної особистості абсолютно неприйнятний для військовослужбовця. Зауважимо, що цей тип не характерний для військових колективів. Очевидно, строга регламентація статутами, військова дисципліна, встановлення чіткої ієрархії відносин не допускають формування мовної особистості цього типу.

Другий тип – конформний. Суб'єкти цього типу пасивні, схильні уступати, підкорятися. Така модель поведінки небезпечна, тому що люди такого типу

об'єктивно сприяють чужим агресивним планам. Хоча в окремих випадках цей тип може відіграти й позитивну роль: поступка, компроміс – кращий спосіб зупинити конфлікт. Описаний тип не характерний військовим колективам, хоча тут маємо відзначити наявність деяких особливостей. Абсолютно неприйнятними і не притаманними військовим є пасивність і схильність уступати проте обов'язковим є вміння підкорятися наказам командирів – без цього військовий колектив не функціонує.

Третій тип – конструктивний. Суб'єкти цього типу поведінки прагнуть погасити конфлікт, знайшовши рішення, прийнятне для обох сторін [5, с. 122–124]. Питання про те, наскільки цей тип поширений у військовому колективі потребує окремого аналізу, проте вміння погасити конфлікт, знайшовши рішення, не тільки прийнятне для обох сторін, а й таке, що відповідає закону, ми включаємо до еталонної моделі мовної особистості військовослужбовця внутрішніх військ.

Слід відзначити, що в наведеній класифікації відображені далеко не всі типи мовних особистостей. Підкресливши, що ця проблема потребує поглибленого дослідження, наведемо деякі результати власних спостережень і наукових розвідок.

До схарактеризованих типів слід додати ще декілька. Перший із них назвемо критикантським. Суб'єкти цього типу не стільки беруть участь у конфлікті, скільки полюбують створювати атмосферу конфлікту й напруження: вони постійно критикують інших, часто взагалі всіх і все, протиставляючи весь недовершений світ собі і своїм єдино правильним діям. Тільки вони знають, як треба діяти. Цей тип можна було б прийняти як конструктивний, якби йому не бракувало однієї риси: позитивна програма дій не пропонується і фактично нічого нового не створюється. Атмосфера напруження, створена цим типом у колективі, призводить якщо не до міжособистісних конфліктів, то до внутрішньоособистісних.

Рольові конфліктні функції поширюються і на післяконфліктний період, під час якого виокремлюється ще один тип мовної особистості, який можна назвати чинником фрустрації – продовження конфлікту на тривалий час. Мовна особистість у цьому разі підтримує й розвиває тему конфлікту та комунікативні стратегії протистояння. Критиканський тип мовної особистості не притаманний військовому колективу, проте інформацію про цей тип ми включаємо до комунікативної складової мовної особистості військовослужбовця.

Висновки. Узагальнюючи викладену інформацію, відтворимо еталонну модель мовної особистості військовослужбовця внутрішніх військ, виділивши основні її риси:

- когнітивний складник мовної особистості – комунікативна компетенція, здатна забезпечити мовний вплив без звернення до силових дій у відповідності до принципу верховенства Закону і Права;
- прагматичний складник – вміння осмислювати дискурс у сукупності його елементів і добирати оптимальну комунікативну стратегію і тактику, знаходити засоби подолання комунікативних бар'єрів та нейтралізації конфліктних ситуацій, контролювати емоції у будь-якій ситуації;

- лінгвістичний складник – мовна компетенція у її системному варіанті (як відображення картини світу) та ситуаційних – тих, що реалізуються в дискурсивних практиках.

Всебічний аналіз питання про пріоритетні комунікативні стратегії і тактики мовної особистості військовослужбовців внутрішніх військ та представників інших правоохоронних установ можна розглядати як перспективу дослідження проблеми.

Список літератури

1. Богин Г. И. Модель языковой личности в её отношении к разновидностям текстов : автореф. дис. на соискание учёной степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Г. И. Богин. – Л., 1984. – 31 с.
2. Гумбольдт В. фон. Характер языка и характер народа / В. фон Гумбольдт // Язык и философия культуры. – М. : Прогресс, 1985. – С. 370–381.
3. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс : [монография] / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
4. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность : [монография] / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 264 с.
5. Мовна комунікація в діяльності сил охорони правопорядку: Теоретичні засади галузевої комунікації : [монографія] / [за ред. д. філол. н., проф. Л. М. Пелепейченко]. – Харків : АВВ МВС України, 2009. – 272 с.

Павлова О. А. Специфика языковой личности военнослужащего внутренних войск Украины / О. А. Павлова // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 149–154.

В работе доказано, что языковая личность офицера внутренних войск является важным фактором служебно-боевой деятельности. Определена специфика эталонной модели языковой личности современного военнослужащего внутренних войск, выделены основные её компоненты: когнитивный, прагматический и лингвистический. Обоснована сущность понятия языковой личности офицера и доказано влияние типа личности на качество выполнения служебно-боевой задачи.

Ключевые слова: языковая личность, офицер внутренних войск, эталонная модель языковой личности, типы языковой личности, компоненты языковой личности.

Pavlova O. The specificity of the linguistic identity of the internal troops officer of Ukraine / O. Pavlova // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 149–154.

The article is devoted to revealing the specific linguistic identity of the internal troops officer. It is summarized the information about the evolution in the interpretation of the notion of linguistic identity, which is caused by changes in scientific paradigms. The linguistic identity of the internal troops officer as an important factor of service and combat operations, factors harmonizing social relations linguistic community, law enforcement are determined. The specificity of reference model of the internal troops modern officer linguistic identity is defined. The main components are highlighted: cognitive, pragmatic and linguistic. It is determined the essence of the officer linguistic identity concept. The information about the types of linguistic identity is summarized. The influence of the linguistic identity type on quality of service and combat operations is defined. It is determined the specificity of influencing factors on the linguistic identity of the internal troops officer.

Key words: linguistic identity, internal troops officer, reference model of linguistic identity, linguistic identity types, linguistic identity components.

Поступила в редакцию 23.10.2013 г.